

УДК 378.147.88

С.В. Шаров

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті проводиться порівняльний аналіз понять “фактор” і “умова”, подаються основні дидактичні та організаційно-педагогічні умови організації самостійної навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: фактор, умова, самостійна навчальна діяльність студентів.

В статье проводится сравнительный анализ понятий “фактор” та “условие”, поданы основные дидактические та организационно-педагогические условия организации самостоятельной учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: фактор, условие, самостоятельная учебная деятельность студентов.

In the article the comparative analysis of concepts is conducted “factor” and “condition”, the basic didactics and organizationally-pedagogical terms of organization of independent educational activity of students are given.

Key-words: factor, condition, independent educational activity of students.

Сучасний стан розвитку суспільства створює необхідність формування активної та конкурентноспроможної особистості, яка має великий запас знань та вміє самостійно здобувати і використовувати необхідну інформацію. Це завдання можна вирішити шляхом активного впровадження у навчальний процес самостійної навчальної діяльності студентів. Проте для ефективного впливу необхідна їй чітка організація. Педагогічна практика доводить, що без належної організації самостійна робота студентів може перетворитися на заняття, на яких складаються навчальні заборгованості або видаються завдання, що відповідають навчальному мінімуму. В першу чергу означені проблеми пов'язані із відсутністю дидактичних умов забезпечення самостійної навчальної діяльності студентів.

Аналіз актуальних досліджень щодо організації самостійної навчальної діяльності показав, що дослідники вирішують ці питання за декількома напрямками, а саме: врахування часу на придбання певного об'єму знань та формування умінь [10], використання диференційованого підходу до організації самостійної роботи студентів [2], підвищення ефективності навчання за рахунок використання нових інформаційних технологій [11, 9], формування та розвиток внутрішньої навчальної мотивації [7] та ін.

Метою статті є порівняння понять “фактор” та “умова”, висвітлення основних дидактичних та організаційно-педагогічних умов організації самостійної навчальної діяльності студентів педагогічного університету.

Перш ніж розглянути умови організації самостійної навчальної діяльності студентів, треба визначитися із її понятійним апаратом. Ми згодні з І.Е. Шкабарою, який вважає стан понятійно-термінологічного забезпечення педагогічної науки достатньо незадовільним, що характеризується неоднозначністю трактування багатьох понять [3, 45]. Досить часто в науково-педагогічній літературі науковці використовують такі поняття як “умова” та “фактор” у вигляді синонімів, що не зовсім коректно. Т.І. Каткова вважає, що за конкретним елементом педагогічної ситуації жорстке закріплення поняття “фактор” або “умова” неможливе через надзвичайну складність педагогічних процесів. Більше того, фактор може виступати умовою для іншого педагогічного явища, а умова – фактором, що стимулює певні процеси [4, 52]. Під фактором розуміють причину або рушійну силу якого-небудь процесу або явища, що визначає його характер або окремі риси. Розрізняють зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішній фактор складається з організаційного, методичного, інформаційного забезпечення процесу навчання; внутрішні фактори передбачають наявність у студентів настановлення на учення, мотивацію навчальної діяльності та інших особистісних чинників. Під умовою розуміється середовище, де діє явище. Дослідники виділяють суб'єктивні та об'єктивні умови. Стосовно самостійної роботи можна виділити такі об'єктивні умови як наявність інфраструктури організації навчального процесу, достатня матеріально-технічна база тощо. До суб'єктивних умов належить рівень професійної підготовки викладачів та навчальної підготовки студентів, психологічний клімат групи та ін.

Багато дослідників вбачають шлях підвищення ефективності навчання, зокрема самостійної навчальної діяльності студентів, у підсиленні їхньої внутрішньої мотивації. Частіше за все саме недолік внутрішньої мотивації призводить до недостатнього ефекту добре організованої самостійної навчальної діяльності студентів. У якості мотивів можуть виступати ідеали, інтереси особистості, її переконання та соціальні установки, духовні потреби, але при цьому слід мати на увазі, що в основі цих причин стоять потреби особистості у всьому їх різноманітті [1, 12; 5, 137]. Формуванню мотивів навчання сприяють певні чинники та педагогічні прийоми, серед яких можна виділити загальну атмосферу в групі та у вищому навчальному закладі взагалі, демократичну співпрацю викладачів і студентів, створення ситуації вільного вибору.

Ефективне здійснення студентами самостійної навчальної діяльності залежить від готовності студентів до здійснення цього виду діяльності. Компонентами готовності студентів є: комплекс опорних знань та вмінь; позитивна мотивація, яка спонукає особистість до постійного самовдосконалення; високий рівень самосвідомості; комплекс умінь та навичок самоорганізації і самоконтролю [8, 27]. Основним показником готовності до навчання виступає навченість як потенційна властивість людини, що ґрунтується на цілій сукупності властивостей інтелекту, таких як узагальненість, усвідомленість, гнучкість, самостійність мислення тощо.

Організація самостійної навчальної діяльності студентів значною мірою залежить від рівня сформованості загальнонавчальних умінь та навичок, а саме: робота з книгою, конспектування лекції, написання рефератів тощо. Практика роботи в університеті показала, що у студентів, особливо на першому курсі, ці вміння розвинуті на початковому рівні. Тому недооцінка викладачами важливості загальнонавчальних умінь та навичок може негативно вплинути на ефективність проведення самостійної роботи. Крім загальнонавчальних умінь студент повинен володіти певним переліком спеціальних умінь, без яких самостійна навчальна діяльність практично неможлива. Самостійно розвинути потрібні вміння студенту досить важко, оскільки він не володіє відповідними механізмами їх формування та розвитку. В цьому випадку керівна роль перекладається на викладача, який демонструє необхідні прийоми роботи, організовує самостійну навчальну діяльність студентів, проводить консультації тощо.

Звісно, самостійна навчальна діяльність значною мірою залежить від самих студентів, особистість яких характеризується професійною спрямованістю, стійким відношенням та повнотою представлень студента щодо обраної професії за умови правильного та адекватного вибору. В той же час кожен студент є особистістю з індивідуальними якостями та властивостями, яка потребує до себе відповідного ставлення з боку інших людей. Тому логічно було б здійснювати організацію самостійної навчальної діяльності в умовах особистісно-орієнтованої системи навчання, яка визнає пріоритет індивідуальності та самоцінності особистості та спрямована на її всебічний розвиток. Зрозуміло, що у вищому навчальному закладі практично неможливо врахувати індивідуальність кожного студента внаслідок великої кількості студентів в групі. З цього приводу ми підтримуємо думку О.А. Орлова, який пропонує для досягнення ефективності організації самостійної навчальної діяльності студентів здійснювати диференційований підхід до них, згідно їх індивідуальних навчальних особливостей, а на основі диференційованих груп добирати необхідну систему дидактичних дій. Це дозволить створити сприятливі умови для розвитку індивідуальних особливостей кожного студента [2, 5].

При організації самостійної навчальної діяльності крім врахування індивідуальних особливостей студентів слід дотримуватися санітарно-гігієнічних норм. Відомо, що дотримання правил гігієни, врахування часу на роботу та відпочинок певною мірою впливає на ефективність самостійної роботи студентів. Комфортний стан людини та її фізичне самопочуття теж мають значний вплив на виконання певної діяльності. Дослідники значної уваги приділяють таким умовам організації навчальної діяльності як звичайне навчальне середовище, тиша під час занять, добра освітленість, чистота повітря в аудиторії, початок роботи в один і той же час тощо [10, 40].

Коли мова йдеться про ефективність організації самостійної навчальної діяльності студентів, мається на увазі, що викладач володіє достатньою педагогічною майстерністю та виконує накладені на нього функції завжди правильно та на високому рівні. Ми вважаємо, що під час організації самостійної навчальної діяльності студентів необхідно крім врахування їх розумових, психологічних та інших здібностей звертати увагу на рівень підготовки та особистісний підхід викладача. Він повинен так організувати навчальний процес, щоб діяльність студентів була направлена на міцне закріплення навчального матеріалу, на розвинення

особистісної активності та самостійності тощо. До того ж, під час самостійної навчальної діяльності проходить процес активної взаємодії студента та викладача, що характеризується єдиною метою та завданнями, під час якого формується світогляд, ціннісні орієнтації та ідеали студентів. Значна кількість дослідників дотримується думки, що адекватна взаємодія викладача зі студентами та створення на цій основі відповідного емоційно-мотиваційного тла дозволяє здійснити педагогічне стимулювання учіння та досягти ефективності навчального процесу в цілому. Деякі навіть вважають характер і зміст взаємовідносин викладача та студентів основою будь-якої системи вищої освіти [1, 21; 6, 48].

Чималу роль в організації як аудиторної, так і позааудиторної самостійної роботи студентів відіграє організація попереднього, проміжного та кінцевого форм контролю результатів їхньої діяльності. Взагалі, контроль за навчанням є необхідною складовою педагогічної діяльності, послаблення якого в сучасних умовах неприпустимо, тому що він залишається одним із головних джерел отримання необхідної інформації для керування навчальним процесом. Як показує практика, часткове або повне виключення контролю з навчального процесу призводить до зниження якості навчання [11, 40].

Для забезпечення стійкого інтересу та уваги, а також більш глибокого сприйняття навчального матеріалу ми пропонуємо під час самостійної навчальної діяльності використовувати нові інформаційні технології при організації самостійної навчальної діяльності студентів. Слід звернути увагу на те, що широке впровадження в навчальну діяльність сучасних інформаційно-комунікативних технологій є характерним чинником розвитку освіти, а технічне оснащення навчального процесу зумовлене ходом суспільно-історичного розвитку взагалі [9, 26]. На наш погляд, застосування нових інформаційних технологій при організації самостійної навчальної діяльності дозволить об'єднати різні підходи для отримання якнайкращих результатів. Для ефективного використання нових інформаційних технологій під час самостійної роботи студентів необхідна наявність наступних умов: рівень володіння студентів та викладачів комп'ютером; обізнаність викладача стосовно використання нових інформаційних технологій; наявність комп'ютерного програмного забезпечення, що забезпечить процес самостійної роботи; наявність матеріально-технічної бази (комп'ютерів, доступу до Internet тощо).

Відомо, що самостійна навчальна діяльність студентів має свою специфіку, яка визначається об'ємом і складністю навчального матеріалу, методикою навчальної роботи тощо. Насамперед це стосується високого ступеню активності та самостійності з мінімальною допомогою з боку викладача. Основний засіб формування стійкого пізнавального інтересу та внутрішньої зацікавленості полягає у використанні таких завдань, які враховують індивідуальні особливості студентів та при їх вирішенні вимагають від студентів активної пошукової діяльності. При складанні завдань до самостійної роботи студентів викладач повинен дотримуватися певних вимог. Ми згодні з думкою А.К. Маркової, яка вважає однією із необхідних умов стійкого пізнавального інтересу збалансованість вимог діяльності та здібностей особистості [7, 161]. Тому завдання до самостійної навчальної діяльності студентів повинні включати в себе теоретичний матеріал та відповідати навчальним умінням. Якщо цих вмінь студент ще не має, то повинна бути детальна інструкція щодо виконання завдання або ретельне пояснення викладача.

Отже, висвітлені нами проблеми дозволили зробити певні *висновки*:

1. Понятійний апарат організації самостійної навчальної діяльності має певні нечіткості. Насамперед це стосується понять “умова” та “фактор”, що пов’язані між собою органічним зв’язком та часто використовуються у вигляді синонімів, але між якими є певні відмінності.

2. Ефективна самостійна навчальна діяльність студентів можлива тільки завдяки її чіткої організації, що передбачає врахування зовнішніх та внутрішніх факторів та забезпечення відповідних дидактичних та організаційно-педагогічних умов. Стосовно внутрішніх факторів необхідними є наявність у студентів внутрішньої мотивації на здійснення самостійної навчальної діяльності, певного рівня володіння загальнонавчальними та спеціальними уміннями та навичками.

3. Щодо зовнішнього аспекту організації самостійної навчальної діяльності студентів слід виділити врахування індивідуальних особливостей студентів під час самостійної роботи, дотримання санітарно-гігієнічних норм, певний рівень педагогічної майстерності викладача, наявність різних видів контролю навчальних результатів студентів, застосування нових інформаційних технологій для забезпечення самостійної навчальної діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Удосконалення навчального процесу в середній школі / А.М. Алексюк, С.О. Кашин. – К. : Вища школа, 1986. – 56 с. – (ВУЗ – школі).
2. Бозиев Р.С. Способы представления теоретических знаний в курсе педагогики для будущих учителей / Р.С. Бозиев, Л.П. Стрельницкая // Педагогика. – 2004. – № 8. – С. 3 – 17.
3. Борисенков В.П. Актуальне поняття сучасної педагогіки / В.П. Борисенков, А.С. Белкин // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 44 – 61.
4. Каткова Т. Формування навичок самостійної роботи як основа професійної підготовки сучасних спеціалістів / Т. Каткова // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 5–6. – С. 69 – 71.
5. Кроль В.М. Психологія і педагогіка : учебн. пособие [для техн. вузов]. – М. : Высш. шк., 2001. – 319 с.
6. Крушельницкая О.Б. Условия эффективности перцептивного общения преподавателя со студентами / О.Б. Крушельницкая, А.С. Панасюк // Психологическая наука и образование. – 2003. – № 3. – С. 48 – 51.
7. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: [кн. для учителя] / Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Мелешко В. Самостійна робота в класах з малою чисельністю учнів / В. Мелешко // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 27 – 34.
9. Морзе Н. Як навчати вчителів, щоб комп'ютерні технології перестали бути дивом на уроці? / Н.В. Морзе // Післядипломна освіта в Україні. – 2005. – № 2. – С. 25 – 32.
10. Наумченко И.Л. Самообразование будущего учителя / И.Л. Наумченко. – Саранск : Мордовское книжное издательство, 1974. – 262 с.
11. Цехмістрова Г.С. Діагностика ефективності навчального процесу / Г.С. Цехмістрова // Гуманітарні науки. – 2003. – №1. – С. 38 – 43.